

Οι κοινωνικές διασπάσεις της εξωτερικής μετανάστευσης

Η περίπτωση της τουρκικής μετανάστευσης στην Αλσατία

ΜΕΡΟΠΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ

ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΠΕΡΙΠΟΥ της δεκαετίας του '50 - αρχές του '60 - οι Τούρκοι αρχίζουν να μεταναστεύουν μαζικά, ζητώντας εργασία στη Δυτική Ευρώπη. Η έξοδος αυτή, σε μεγάλο βαθμό, απαντά στο κάλεσμα που απευθύνει για φτηνά εργατικά χέρια η σε πλήρη αναδόμηση δυτικογερμανική βιομηχανία στις υπό ανάπτυξη χώρες. Έτσι, στους πρώτους 4.500 που φτάνουν το 1961 στην Ομόσπονδη Γερμανία, οι δημοτικές-τοπικές αρχές επιφυλάσσουν παντού θερμότατες υποδοχές: πρόκειται για τους πρώτους Τούρκους Gastarbeiter¹.

Απ' το 1961 μέχρι σήμερα πολύ νερό κύλησε κάτω από τις γέφυρες. Οι πρώτες χιλιάδες Τούρκων δεν αποτέλεσαν παρά μια μαγιά, ένα δυνατό πόλο έλξης για νέες μεταναστευτικές ομάδες. Η τουρκική μετανάστευση πολύ γρήγορα έγινε αντικείμενο έρευνας κι ένας σημαντικός αριθμός Γερμανών ειδικών ασχολήθηκε με το φαινόμενο. Το σχετικό βιβλιογραφικό υλικό ανέρχεται σήμερα σε μερικές χιλιάδες άρθρων, μονογραφιών, συλλογικών μελετών, κ.λπ.²

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά αυτού του φαινομένου που συνιστούν, απ' τη μια, η εξαιρετικά υψηλή γεννητικότητα, σε συνδυασμό με το εξίσου υψηλό ποσοστό ενδοεθνικών γάμων, ενώ απ' την άλλη, η ικανότητα των Τούρκων εμigréδων να μεταφέρουν στις δυτικοευρωπαϊκές μητροπόλεις μέρος της ζωής του χωριού της Ανατολίας είναι ενδεικτικά ενός συνόλου που επιβάλλεται όχι απλώς ως μια αναμφισβήτητη δημογραφική δύναμη, μα επίσης ως μια σθεναρή πολιτισμική παρουσία³.

Η τουρκική μετανάστευση στην Αλσατία

Η τουρκική αποδημία προς την Αλσατία αρχίζει κατά τη δεκαετία του '70. Ο Stephane de Tapia στο άρθρο του «Οι τουρκικές κοινότητες στην κεντρική Αλσατία - μια δύσκολη ένταξη⁴» συνοψίζει το ιστορικό αυτής της εγκατάστασης.

Στην Αλσατία οι επιχειρηματίες αρχίζουν, μετά τα τέλη της δεκαετίας του '60, να προσλαμβάνουν Τούρκους εργάτες, απ' τη μια για να αντικαταστήσουν τους Γάλλους, που υποτιμούν πια αυτά τα επαγγέλματα, κι απ' την άλλη για να φρενάρουν τη μετανάστευση από τη βόρεια Αφρική (Maghreb). A contrario, οι Τούρκοι προτιμούν την Αλσατία λόγω του πολυάριθμου των ομογενών τους κοινοτήτων στη γειτονική Γερμανία.

Αλλά, η τουρκική μετανάστευση με γενική κατεύθυνση τη Γαλλία δεν αποκτά σημαντικές διασπάσεις, παρά απ' το 1980 και μετά. Το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου μεταβάλλει το πολιτικό κλίμα στην Τουρκία και δημιουργεί ένα νέο είδος αποδημίας, αυτή τη φορά και για πολιτικο-ιδεολογικούς λόγους. Οι γαλλικές αρχές χορηγούν πολύ πιο εύκολα απ' τους Γερμανούς το πολιτικό άσυλο, παράγοντας -μέσα στη νέα αυτή συγκυρία- που προοιδιαρίζει αποφασιστικά την επιλογή της χώρας προορισμού των μεταναστών. Επιπλέον, στην ίδια περίπου περίοδο, η νόμιμη εγκατάσταση στην κορεσμένη πια από μετανάστες Δυτική Γερμανία γίνεται όλο και πιο δύσκολη για τους Τούρκους. Επομένως, η λύση του πολιτικού ασύλου στη Γαλλία χρησιμοποιείται *καταχρηστικά* (π.χ., συχνά με μόνο το επιχείρημα της κοινωτικής -ή και ακόμη και της ψευδοκοινωτικής- καταγωγής του ενδιαφερομένου). Έτσι, ένα σχετικά υψηλό ποσοστό των Τούρκων που φτάνουν στη Γαλλία, στις αρχές της δεκαετίας του '80, διέπεται από το καθεστώς του πολιτικού πρόσφυγα, αλλά οι περισσότεροι δεν έχουν αυτή την ιδιότητα παρά μόνο στα χαρτιά. Το μεγαλύτερο μέρος των νέων μεταναστευτικών ομάδων κατευθύνεται προς την Αλσατία, όπου υπάρχει ήδη από χρόνια διαμορφωμένη μια τουρκική κοινότητα κι επομένως οι όροι της εγκατάστασης μοιάζουν πιο απλοί...

Οι κυριότερες μελέτες σχετικά με την τουρκική κοινότητα της Αλσατίας

Αλλά οι ειδικοί δεν άρχισαν να ενδιαφέρονται για την τουρκική μετανάστευση στην περιοχή αυτή της Γαλλίας, παρά τα τελευταία χρόνια. Οι πιο πρόσφατες και αντιπροσωπευτικές έρευνες σχετικά με το θέμα είναι, είτε άρθρα, είτε συλλογικά έργα, είτε εργασίες στα πλαίσια προπτυχιακών και μεταπτυχιακών πανεπιστημιακών σπουδών⁵.

Τα ζητήματα που αναπτύσσονται ποικίλλουν, καθορίζονται συχνά από την ειδικότητα και τα ενδιαφέροντα του μελετητή. Ωστόσο, μπορεί κανείς ν' απομονώσει μια σειρά θεμάτων τόσο πολυσυζητημένων, ώστε πια να θεωρούνται ως άξονες της σχετικής προβληματικής. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ το πρόβλημα της γλώσσας, της θρησκευτικής οργάνωσης, του χαμηλού επιπέδου επαγγελματικών προσόντων των Τούρκων εμigréδων.

Απ' την τελευταία έκθεση (Μάρτιος 1990) με τίτλο «Η τουρ-

κική κοινότητα στην Αλσατία», που πραγματοποιήθηκε από την ερευνητική ομάδα του G.E.R.I.M., επέλεξε την παρουσίαση δύο θεμάτων. Το πρώτο αφορά στο μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών, ενώ το δεύτερο αναφέρεται στους τουρκικούς συλλόγους της Αλσατίας.

α) Η εκπαίδευση

Το 80% - 90% των παιδιών ηλικίας 4-5 χρόνων πηγαίνει στο σχολείο. Μεταξύ 6 και 15 το ποσοστό αγγίζει το 100%. Απ' τα 15 και μετά ένα 78% των αγοριών έναντι 53% των κοριτσιών βρίσκεται ακόμη στη μέση εκπαίδευση. Μετά τα 19, το ποσοστό των νέων γυναικών που συνεχίζουν τις σπουδές τους κυμαίνεται μεταξύ 0 και 10%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τ' αγόρια, πολύ υψηλότε-

ρο βέβαια, δεν υπερβαίνει το 50%. Εξάλλου, η εν λόγω ερευνητική ομάδα σημειώνει ότι η καθυστερημένη έναρξη των σπουδών δεν είναι σπάνια. Η αργοπορία αυτή παρατηρείται (και θεωρείται φυσιολογική) κυρίως στις περιπτώσεις των παιδιών που έχουν γεννηθεί στην Τουρκία κι επομένως η πρώτη γλώσσα με την οποία έρχονται σε επαφή, δηλαδή τα τουρκικά, λειτουργεί ανασταλτικά ως προς μια εύκολη ένταξη στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα. Επιπλέον, το χαμηλό σιχνά μορφωτικό επίπεδο του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος επιβαρύνει την κατάσταση.

Τα πορίσματα δεν είναι πολύ διαφορετικά απ' αυτά που θα έδινε μια αντίστοιχη έρευνα στην Τουρκία, διαπιστώνουν οι ερευνητές του G.E.R.I.M. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών είναι πολύ πιο χαμηλό απ' αυτό του ισχυρού φύλου. Η γυναίκα της μετανάστευσης, κατά κανόνα αγροτικής καταγωγής, καλείται να παίζει τον ίδιο, λίγο ή πολύ, ρόλο που επιφυλάσσει το μοντέλο της παραδοσιακής πατριαρχικής κοινωνίας: ρόλος που τη διαφορο-

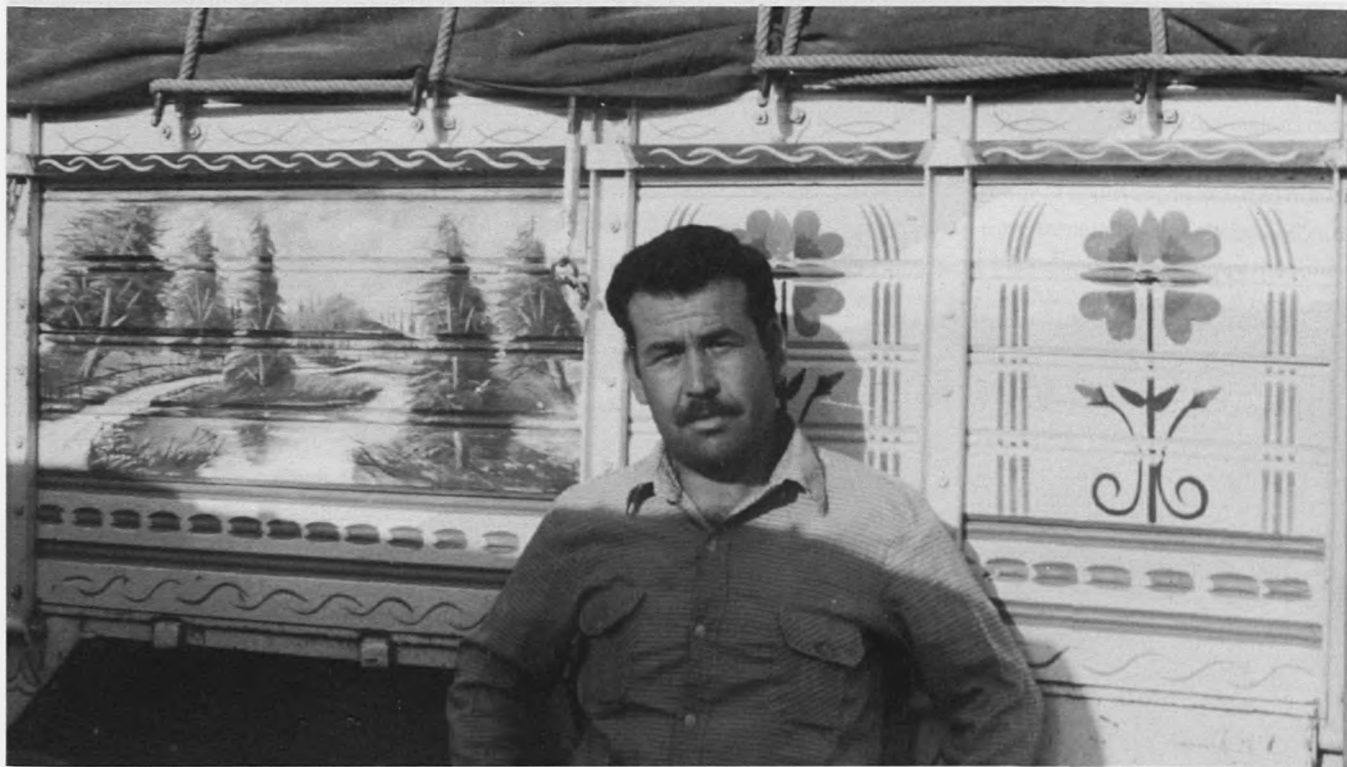
ποιεί αναμφισβήτητα, όχι μόνο ως προς τις ντόπιες, αλλά ακόμη και σε σχέση με τις γυναίκες των μεγάλων αστικών κέντρων στην Τουρκία, των οποίων η συμμετοχή στα κοινά γίνεται όλο και πιο έντονη και δυναμική τα τελευταία χρόνια.

Μ' άλλα λόγια, ενώ η γυναίκα της Ισταμπούλ, της Άγκυρας, της Σμύρνης, αν και γεωγραφικά μακριά από την «πολιτισμένη» Ευρώπη, όλο και περισσότερο βγαίνει από το σπίτι, καταπιάνεται με «αντρικές» εργασίες, προσεγγίζει το μοντέλο της σύγχρονης της Δυτικοευρωπαίας, η γυναίκα της τουρκικής μετανάστευσης, παγιδευμένη από την αγροτική καταγωγή της, αναγκαστικά ενταγμένη μέσα στην κοινότητά της, εμμένει στην ίδια στάση ζωής που είχε και πριν από την αποδημία. Στη δυτική αστική κοινωνία είναι περιθωριακή φιγούρα: όχι τόσο γιατί είναι ξένη, αλλά κυρίως γιατί είναι διαφορετική. Τι θα συμβεί αν η οικογένεια αποφασίσει την παλιννόστηση και την εγκατάσταση σε μια τουρκική μεγαλούπολη; Η γυναίκα της Ανατολίας εκεί, στην Ευρώπη, ήταν

από τη θρησκεία. Όσον αφορά στους συλλόγους της αριστεράς, η ποικιλία είναι θαυμαστή: εκτός από το Türkiye Komunist Partisi και τις ομάδες Dev-Yol, Dev-Genc, Halkin Kurtulusu, βρισκουμε μέχρι και μαοϊστές, τροτσκιστές, σοσιαλδημοκράτες (μέχρι πριν από λίγα χρόνια ακόμη και οπαδούς του Εμβέρ Χότζα).

Οι εκδηλώσεις των συλλόγων αυτών (από τους οποίους ένας περιορισμένος αριθμός 3-4 σε σύνολο 40, επιχορηγείται οικονομικά από γαλλικούς οργανισμούς) έχουν συχνά πολιτιστικό χαρακτήρα (δημοτικοί χοροί, τραγούδια, μαθήματα γλώσσας, θεατρικές παραστάσεις αλλά και διαλέξεις γνωστών Τούρκων λογοτεχνών, εβδομαδιαία αφιερώματα στον τουρκικό κινηματογράφο, εκθέσεις φωτογραφίας, συναιλίες...)

Αλλά η σωματειακή ζωή στην Αλσατία έχει και την καθημερι-

διαφορετική ως προς τις Γαλλίδες, Γερμανίδες, κ.λπ.... Εδώ, στην Τουρκία είναι και πάλι η «άλλη» (παρόλη τη διαμονή της, συχνά μακρόχρονη, στη Δύση), αυτή τη φορά ως προς τις συμπολίτισσές της, που «εξευρωπαϊάζονται» με γοργούς ρυθμούς...

β) Οι τουρκικοί σύλλογοι της Αλσατίας

Ανέρχονται στους 40 επίσημα καταχωρημένους στα αρχεία της νομαρχίας. Σ' αυτό τον αριθμό θα πρέπει να προσθέσουμε κι εκείνους που είναι δηλωμένοι μόνο στο γενικό προξενείο της Τουρκίας, στο Στρασβούργο. Από επαναστατική αριστερά μέχρι μουσουλμανική δεξιά, το τουρκικό σωματειακό κίνημα στην Αλσατία εμφανίζεται εξαιρετικά έντονο. Μεταξύ των ισλαμιστών κυριαρχούν δύο τάσεις. Η πρώτη αφορά σ' ένα είδος παντουρκικού εθνικισμού (Milli Hareket Partisi που μετά το 1984 θα μετονομαστεί σε Milli Calisma Partisi) κι είναι, στην πραγματικότητα, περισσότερο τουρκική παρά μουσουλμανική, ενώ η δεύτερη δεν απομακρύνεται

νότητά της. Όλες σχεδόν οι τουρκικές οργανώσεις διαθέτουν κάποια στέγη-στέκι, εξοπλισμένη με τουλάχιστον ένα σαμοβαρί για το απαραίτητο τσάι, στέγη που διευκολύνει τις συναντήσεις μεταξύ των μελών της κοινότητας. Ο καφές, το τσάι, η τράπουλα, το τάβλι, η εφημερίδα, οι συζητήσεις πολιτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα θεωρούνται ως sine qua non στοιχεία της καθημερινής σωματειακής ζωής. Περισσότερο να τονίσουμε ότι η πελατεία στους χώρους αυτούς είναι σχεδόν αποκλειστικά αντρική...

Παλιννόστηση

Η κοινωνιολογία της μετανάστευσης, ιδίως τα τελευταία χρόνια, έχει δείξει έκδηλο ενδιαφέρον για το ζήτημα της επιστροφής των μεταναστών στη χώρα τους. Ο Stephane de Tapia στο άρθρο του «Από την αποδημία στην επιστροφή – οι μεταλλάξεις του τουρκικού μεταναστευτικού χώρου» περιγράφει την τουρκική περίπτωση. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι η ακρίβεια των μετρήσεων

των επιστροφών είναι σχεδόν αδύνατη, δεδομένου ότι συχνά επιστρέφοντας από την Ευρώπη, ύστερα από μια σύντομη διαμονή στην Τουρκία, ο Τούρκος εργάτης μπορεί να ξαναπάρει το δρόμο της ξενιτιάς με κατεύθυνση, αυτή τη φορά, τη Μέση Ανατολή. Ο De Taria σημειώνει ότι, στα 1983, 80.000 Τούρκοι μετανάστες απογράφονται στη Λιβύη, 126.000 στη Σαουδική Αραβία, ενώ, κατά τις χρονιές 1983 και 1984, 600.000 άτομα εγκαθίστανται στο Ιράν, παρόλη την εμπόλεμη κατάσταση. Είναι εξάλλου αυτός ο υψηλός αριθμός που οδηγεί το συγγραφέα στην υπόθεση ότι πιθανότατα οι Τούρκοι εργάτες αντικατέστησαν, σε μεγάλο βαθμό, τους Ιρανούς που ήταν απουσιασμένοι στο μέτωπο του πολέμου.

Ωστόσο, η μελέτη του φαινομένου της επιστροφής δεν εξαντλείται με μετρήσεις και στατιστικές. Οι συνέπειες είναι κυρίως

κοινωνικές. Όταν η παλιννόηση αποφασίζεται, ύστερα από μια σύντομη διαμονή στην Ευρώπη ή κάτω από την πίεση των γεγονότων (οικονομικές κρίσεις, ανεργία κ.λπ.), τότε σημαίνει πίκρα για το μετανάστη και θεωρείται αποτυχία για τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, που κάθε άλλο παρά βοηθεί την επανένταξη στον τουρκικό χώρο. Η προγραμματισμένη επιστροφή συνδέεται σχεδόν πάντοτε με συγκεκριμένο σχέδιο επένδυσης. Εταιρίες, συνεταιρισμοί, προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης, βιοτεχνία, εμπόριο, ταξιδιωτικές επιχειρήσεις, βιομηχανία, αναφέρονται μόνο ως παραδείγματα της μεγάλης, πράγματι, γκάμας που υποσχετά η επιστροφή. Ωστόσο, είναι ο τομέας των συγκοινωνιών που απορροφά την πλειονότητα των Τούρκων μεταναστών που γυρνούν στην πατρίδα. Η κατοχή ενός ταξί, φορτηγού ή πούλμαν δεν γίνεται απλώς σύμβολο κοινωνικού γοήτρου, αλλά ξεπληρώνει κι όλα τα χρόνια της εξαρτημένης εργασίας στην ξενιτιά.

Ο De Taria τελειώνει τη μελέτη του με μια σειρά διαπιστώσεις

γενικότερου περιεχομένου. Τονίζει πως οι μετανάστες αποτελούν σημαντικό «χαρτί» στα χέρια της τουρκικής πολιτικής, τόσο λόγω του αριθμού τους όσο και λόγω των δεσμών τους με τη Δύση. Η δυναμική παρουσία 2.000.000 Τούρκων στη Δυτική Ευρώπη είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο. Κατά τον De Taria, «σε κάθε περίπτωση –το θέλουμε δεν το θέλουμε– η Τουρκία, χάρη στους μετανάστες της έχει επιβληθεί στην Ευρώπη ως ένα δεδομένο μη αντιστρεπτό και πάντοτε πειστικό»⁸. Φαίνεται μάλλον ότι αυτό το «δεδομένο» θα διευκολύνει για την Τουρκία τη διεκδίκηση της συμμετοχής της στο τραπέζι των συζητήσεων, απ' όπου θα προκύψει ο χάρτης της ευρύτερης των δώδεκα Ευρώπης.

Συμπέρασμα

Ο στόχος αυτής της μελέτης ήταν η παρουσίαση μερικών πρόσφατων εργασιών σχετικών με την τουρκική μετανάστευση στην Αλσατία. Ωστόσο, είναι δύσκολο να βάλουμε τελεία εδώ και να α-

ποφύγουμε το νέο γενικό ερώτημα που τίθεται: ποια θα είναι από δω και πέρα η τύχη της τουρκικής μετανάστευσης; Αν πριν από δυο χρόνια οι ειδικοί μπορούσαν να τολμήσουν σχετικές προβλέψεις, σήμερα οι τελευταίες μεταβολές της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής καθιστούν δύσκολη κάθε είδους μελλοντολογία. Αν η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ δημιουργεί ήδη νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, η κρίση που ξέσπασε στον Περσικό Κόλπο, ύστερα από την πρόσφατη εισβολή των Ιρακινών στο Κουβέιτ, μόλις άρχισε και κανείς δεν ξέρει ούτε πότε ούτε πώς θα τελειώσει. Ποια είναι η θέση, λοιπόν, και ο ρόλος των τουρκικών κοινοτήτων μέσα σ' αυτή την καινούργια Ευρώπη, μέσα σε μια Μέση Ανατολή της οποίας το βραχυπρόθεσμο, τουλάχιστον, μέλλον δεν προαναγγέλλεται ιδιαίτερα χαρμόσυνο; Πόσοι θ' αποφασίσουν την επιστροφή

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Stéphane de Tapia, «De l'émigration au retour - Les mutations du champ migratoire turc», *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, 52/53, 1989-2/3, σσ. 255-272.
2. Nermin Abadan-Unat, *Türk dişi Gözü 1960-1984*, σχολιασμένη βιβλιογραφία της τουρκικής μετανάστευσης, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Άγκυρα 1986.
3. Stéphane de Tapia, «Les communautés turques d'Alsace centrale: une difficile insertion - un défi pour l'avenir», 113 Congrès National des Sociétés Savantes, *Géographie*, Strasbourg, 1988 σσ. 173-192, σ. 186.
4. Stéphane de Tapia, «Les communautés...», *ό.π.*, σσ. 173-192.
5. Όχι μόνο οι «ολοκληρωμένοι» ερευνητές αλλά και -κυρίως- οι «εγκολαπτόμενοι» δείχνουν, τα τελευταία χρόνια, την προτίμησή τους στο εν λόγω θέμα. Η επιλογή έχει και οικονομικά ερείσματα, στο μέτρο που οι χρηματοδοτήσεις αυτών των εργασιών από δημόσιους οργανισμούς τεί-

στην Τουρκία, τι ποσοστό απ' αυτούς θα στραφεί σ' άλλες αγορές εργασίας, πόσοι και ποιοι υποψήφιοι μετανάστες θα απομυθοποιηθούν και θα εγκαταλείψουν την ιδέα της ξενιτιάς και το όνειρο του μαύρου χρυσού και των σκληρών νομισμάτων;

Θα συνεχίσει η Τουρκία να συγκαταλέγεται ανάμεσα στους μεγαλύτερους εξαγωγείς εργατικών χεριών ή μήπως είναι καιρός να φανταστούμε ένα διαφορετικό σενάριο; Η συνεχής και με γοργούς ρυθμούς ανάπτυξη-εξυγίανση της οικονομικής ζωής στην Τουρκία των τελευταίων χρόνων παραπέμπει στο ιταλικό παράδειγμα, όπου μια παρόμοια εξέλιξη αντέστρεψε τους όρους και η Ιταλία, από χώρα αποδημίας, μεταβλήθηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών, βορειοαφρικανικής κυρίως προέλευσης. Αν σ' αλήθεια η Τουρκία εντάσσεται στην κατηγορία των αναπτυσσόμενων χωρών, ένα τέτοιο σενάριο είναι, όχι μόνο πιθανό, αλλά και βάσιμο πραγματοποιήσιμο.

Στρασβούργο, Αύγουστος 1990

νουν να ανξίνονται. Έτσι, η τουρκική μετανάστευση στην Αλσατία, ως θέμα διπλωματικών εργασιών ή διδακτορικών διατριβών, καταλαμβάνει όλο και περισσότερο χώρο στις βιβλιοθήκες των γαλλικών πανεπιστημίων. Ενδεικτικά, αναφέρουμε εδώ μερικές πρόσφατες μελέτες.

- Martine Ferra, «Insertion résidentielle des migrants Turcs à Strasbourg», διπλωματική εργασία (maitrise), UFR Géographie, Στρασβούργο, 1989.
- Mario Gizello, «Appropriation de l'espace d'habitat unifamilial en milieu immigré turc», διπλωματική εργασία, Παρίσι 1978.
- Zeki Goer, «L'immigration turque en Alsace - Étude des pratiques langagières des communautés turques», διπλωματική εργασία, Στρασβούργο, 1988.
- Marie-Catherine Selimanovski, «Des turcs en Alsace: Contribution à l'étude de l'insertion des étrangers», μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, UFR Géographie, Στρασβούργο 1989.
- 6. La Communauté Turque en Alsace, G.E.R.I.M. (Groupe d'études Régionales sur l'insertion des migrants), Στρασβούργο, Μάρτιος 1990.
- 7. Stéphane de Tapia, «De l'émigration au retour...», *ό.π.*, σσ. 255-272.
- 8. Stéphane de Tapia, *ό.π.*, σελ. 269.